Vojtěch Mahelka

PŘEHLED UČIVA HUDEBNÍ NAUKY

I. ČÁST
HUDEBNÍ TEORIE

Obsah

1. Základní hudební pojmy, notopis

Zvuk, tón, nota
Notová osnova
Druhy not a pomlk
Hudební abeceda
Názvy oktáv
Klíče
Celý tón a půltón
Tóny zvýšené a snížené, posuvky
Umístění tónů na klaviatuře
Enharmonická záměna
Takt, druhy taktů
Předtaktí
Rytmické slabiky
Triola
Synkopa
Některá zvláštní označení v notovém zápise (ligatura, repetice, prima volta a sekunda volta, Da Capo al Fine)

2. Stupnice

Stupnice
Durová stupnice
Mollová stupnice
Stupnice stejnojmenné a paralelní
Stupnice a tónina
Předznamenání
Transpozice
Méně obvyklé stupnice

3. Intervaly

Základní intervaly
Odvozené intervaly

4. Akordy

Kvintakord, septakord a jejich obraty
Harmonie
Konsonance a disonance

5. Hudební názvosloví

Dynamika
Tempo
Výrazová označení
Melodické ozdoby

6. Hudební nástroje a pěvecké hlasy

Rozdělení hudebních nástrojů
Instrumentální a vokální hudba, hudební soubory

7. Hudební formy

Základní pojmy (motiv, téma)
Malá jednodílná forma
Malá dvoudílná forma
Malá třídílná forma
Velká písňová forma
Variace
Kánon
Fuga
Rondo
Sonátová forma
Polyfonie a homofonie

8. Některé skladebné druhy

Píseň
Kantáta
Oratorium
Opera
Opereta
Muzikál
Melodram
Sonáta
Koncert
Symfonie
Symfonická báseň
Serenáda a divertimento
Absolutní a programní hudba
Vyjadřovací prostředky hudby
Lidová hudba

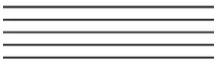
1. ZÁKLADNÍ HUDEBNÍ POJMY, NOTOPIS

Zvuk, tón, nota

Zvuky jsou vše, co slyšíme (např. zpěv ptáků, hučení vody, svištění větru apod.). Dělí se na **tóny** a **hluky**. V hudbě se setkáváme především s tóny. Ty mají na rozdíl od hluků určitou přesnou výšku, kterou můžeme napodobit zpěvem nebo hrou na hudební nástroj. Každý tón má čtyři základní vlastnosti: *výšku, délku, sílu* a *barvu*. Barvou se rozumí rozdíly v tom, jak určitý tón zní. Jinak zní tón zahraný na housle a jinak zní ten samý tón zahraný třeba na flétnu. Tóny zapisujeme pomocí not. **Nota** je tedy značkou neboli grafickým znázorněním tónu.

Notová osnova

Noty se zapisují do notové osnovy. Ta má pět linek a mezi nimi čtyři mezery. Pro vysoké nebo hluboké noty používáme pomocné linky.

Druhy not a pomlk

nota a pomlka celá půlová čtvrťová osminová

šestnáctinová dvaatřicetinová čtyřiašedesátinová

celá	4 doby	
půlová	2 doby	
čtvrťová	1 doba	
osminová	půl doby	
šestnáctinová	čtvrt doby	
dvaatřicetinová	osmina doby	

Nota celá trvá (počítá se na) 4 doby. Půlová nota je poloviční, trvá tedy 2 doby. Každá další nota je vždy polovinou noty předchozí.

Tečka u noty tuto notu prodlužuje o polovinu její délky. Například půlová nota s tečkou tedy netrvá dvě, nýbrž tři doby.

tři doby jedna a půl doby tři čtvrtě doby

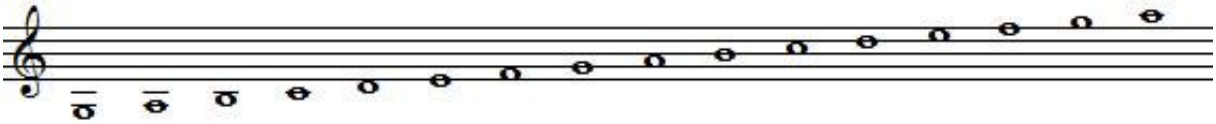
Hudební abeceda

Každá nota (každý tón) má svoje jméno. Základem je sedm tónů, které se jmenují c, d, e, f, g, a, h.

c d e f g a h

Těchto sedm tónů se v tónové soustavě několikrát opakuje v různých polohách. Proto se označují ještě čísly.

g a h c^1 d^1 e^1 f^1 g^1 a^1 h^1 c^2 d^2 e^2 f^2 g^2 a^2 …

Názvy oktáv

Tóny mezi jedním c a následujícím c (např. mezi c^1 a c^2) dohromady tvoří tzv. **oktávu.**
Tóny od c^1 do h^1 patří oktávě jednočárkované. Tóny od c^2 do h^2 patří oktávě dvoučárkované.
Tóny od c do h patří oktávě malé.

pětičárkovaná	c^5 - h^5	c´´´´´
čtyřčárkovaná	c^4 - h^4	c´´´´
tříčárkovaná	c^3 - h^3	c´´´
dvoučárkovaná	c^2 - h^2	c´´
jednočárkovaná	c^1 - h^1	c´
malá	c - h	c
velká	C - H	C
kontra	C_1 - H_1	C´
subkontra	C_2 - H_2	C´´

Klíče

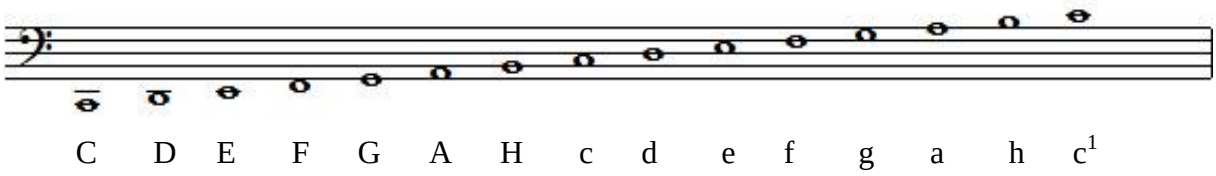
Jména not v osnově určuje znaménko zvané **klíč**. Píše se vždy na začátku osnovy, a to zpravidla na každém řádku. Základním klíčem je **klíč houslový** (též zvaný G klíč), ale máme ještě několik klíčů dalších.

Klíč houslový, basový, altový a tenorový

V každém klíči se noty v osnově zapisují jinam. Různé klíče se používají kvůli větší přehlednosti, neboť každý hudební nástroj hraje v jiné poloze. Například **basový klíč** (zvaný též F klíč) se používá k zápisu hlubokých tónů, které by se v houslovém klíči musely zapisovat hluboko pod notovou osnovu. Notuje se v něm třeba kontrabas nebo tuba, ale používá ho také klavír pro tóny hrané obyčejně levou rukou. Nota c^1 v basovém klíči neleží na první pomocné lince pod osnovou, ale naopak nad osnovou.

Umístění not v basovém klíči:

Altový klíč používá především viola, proto se mu často také říká klíč violový. Tenorový klíč se používá pro zápis ve vysokých polohách nástrojů psaných primárně v basovém klíči (violoncello, tenorový pozoun, fagot)

Umístění noty c^1 v houslovém, basovém, altovém a tenorovém klíči:

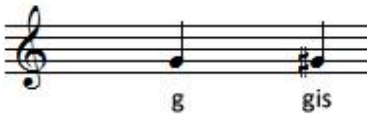
Celý tón a půltón

Výškovou vzdálenost od jednoho tónu ke druhému můžeme ještě rozdělit na polovinu. Například mezi tón c a tón d můžeme "vklínit" ještě jeden tón, jehož výška je přesně mezi těmito dvěma tóny. Tím jsme **celý tón** rozdělili na dva **půltóny**. Půltón je tedy nejmenší (v naší hudbě běžně používaná) tónová vzdálenost. Celý tón je vzdálenost dvou půltónů.

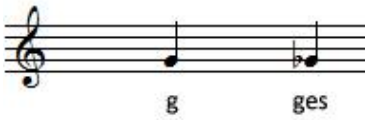
Tóny zvýšené a snížené, posuvky

Když jsme vytvořili půltónovou vzdálenost, musíme nově vzniklé tóny také pojmenovat. Děláme to pomocí takzvaných posuvek. Posuvky jsou dvě: **křížek** a **bé** (tzv. "**béčko**").

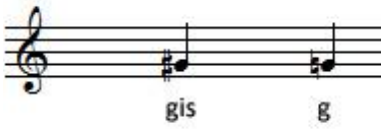
Křížek # notu o půl tónu zvyšuje, k názvu přidáváme koncovku -is. Vzniknou nám tak tóny cis, dis, eis, fis, gis, ais, his.

Bé ("béčko") ♭ notu o půl tónu snižuje, k názvu přidáváme koncovku -es. Vzniknou nám tak tóny ces, des, es, fes, ges, as (ne aes!) a hes, které ale častěji označujeme jako b (čti bé).

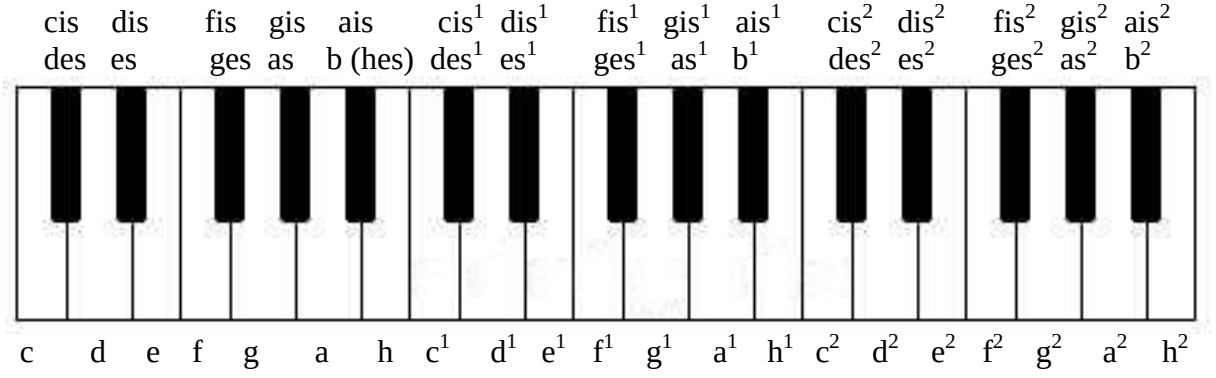
Křížek nebo bé platí pro notu, kterou mění, po dobu celého taktu! Ke zrušení se používá tzv. **odrážka**.

Posuvku píšeme vždy *před* notu, kterou chceme změnit, a také *na stejnou linku nebo do stejné mezery* jako notu!
Někdy jsou posuvky vypsané na začátku skladby hned za houslovým klíčem. V tomto případě se jedná o tzv. **předznamenání** a tyto posuvky platí pro dané noty v celé skladbě.

Umístění tónů na klaviatuře

Na klaviatuře najdeme tón c vždy pod dvěma černými klávesami. Tón c^1 je z nich nejblíže prostředku. Nad ním (vpravo) následují c^2, c^3, c^4 a c^5. Naopak pod ním (vlevo) najdeme tóny c (c malé), C (c velké), C_1 (c kontra) a několik tónů z oktávy subkontra. Od tónu c snadno odpočítáme další tóny: c, d, e, f, g, a, h leží postupně za sebou na bílých klávesách. Tón zvýšený (s křížkem) jako např. dis nalezneme na nejbližší *vyšší* klávese (tedy vpravo) vedle tónu, od kterého je odvozený (v tomto případě d). Většinou je to na černé klávese, ale někdy to může být na klávese bílé. Tón snížený (s béčkem), jako např. des, se nachází na nejbližší *nižší* klávese (vlevo).

Enharmonická záměna

Všimněme si na předchozím obrázku, že tóny na černých klávesách můžeme vždy pojmenovat dvěma způsoby - jako tóny zvýšené nebo naopak snížené. Například tón *cis* zní v praxi stejně jako tón *des*. Dokonce i tóny na bílých klávesách lze pojmenovat dalšími způsoby, protože tón lze zvyšovat (příp. snižovat) i dvakrát. Potom například *c* lze pojmenovat jako *deses, g* jako *fisis* apod. **Enharmonická záměna** znamená právě záměnu tónu za tón stejné výšky, ale jiného jména. V praxi se toho využívá zejména při tzv. modulaci, kdy ve skladbě přecházíme z jedné tóniny do jiné.

Takt, druhy taktů

Takt slouží v hudbě ke znázornění střídání těžkých (přízvučných) a lehkých (nepřízvučných) dob. Jeho označení se uvádí na začátku každé skladby hned za houslový klíč. Pokud má skladba předznamenání, píšeme taktové označení až za něj. Nejčastěji se setkáváme s těmito takty:

2/4 (dvoučtvrťový), 3/4 (tříčtvrťový), 4/4 (čtyřčtvrťový neboli **celý) a 6/8 (šestiosminový)**

Horní číslo uvádí, do kolika dob se ve skladbě počítá. Pokud je takt např. čtyřčtvrťový, musí být v každém taktu dohromady přesně 4 doby.

Další, méně používané takty jsou například 3/2 (třípůlový), 3/8 (tříosminový) nebo 9/8 (devítiosminový).

První doba v taktu se nazývá **těžká doba** a obyčejně je na ní důraz.

Předtaktí

Předtaktí je neúplný takt na začátku skladby. Ve skladbě s předtaktím bývá obvykle neúplný i poslední takt, přičemž počet jeho dob většinou doplňuje počet dob z předtaktí na jeden celý takt.

Rytmické slabiky

Rytmické slabiky nám pomáhají porozumět danému rytmu a díky nim ho potom můžeme snadněji vyťukat či zahrát na hudební nástroj.

Noty mají na začátku vždy písmeno t-, pomlky písmeno s-.

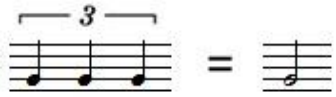

Triola

Triola vznikne, pokud notu rozdělíme na tři stejně dlouhé díly. Nejčastěji se setkáváme s triolou tvořenou třemi osminovými notami. Tyto noty však dohromady trvají ne jednu a půl doby, ale jednu dobu. Triola se značí trojkou nad trámcem tří triolových not:

Když chceme rozdělit na tři stejné díly notu půlovou, vznikne nám tzv. *velká triola*:

Na triolu máme i jednoduché rytmické slabiky: tri - o - la

Synkopa

Synkopa je přenesení důrazu z těžké doby na dobu lehkou. Obyčejně má rytmus osminová - čtvrťová - osminová (na slabiky ty - tá - ty).

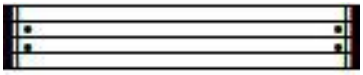

Některá zvláštní označení v notovém zápise

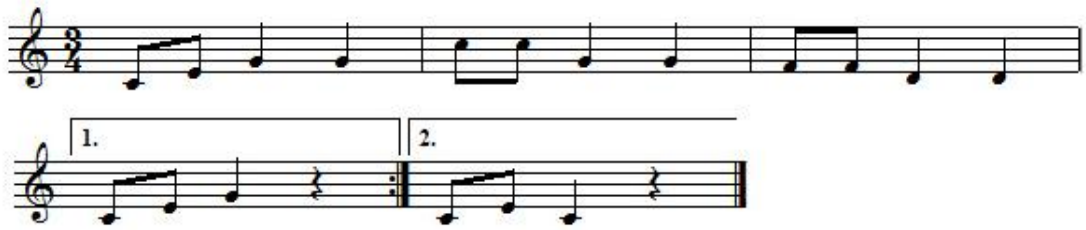
Ligatura spojuje dvě noty stejné výšky; tyto noty se pak hrají jako jeden tón

Repetice - opakování úseku vyznačeného dvojitými čarami s dvojtečkou

Prima volta a **sekunda volta**
Někdy se nám v hudbě delší úsek opakuje, ale pokaždé je jinak zakončený. V tom případě kvůli zjednodušení zápisu používáme tzv. prima voltu a sekunda voltu.

Poté, co úryvek zahrajeme poprvé, vracíme se na začátek. Při opakování již ale nehrajeme úsek označený jedničkou (prima voltu), nýbrž skočíme rovnou na sekunda voltu.

Da Capo al Fine - tato značka bývá často na konci skladby. Znamená to, že skladba zde ještě nekončí, ale vracíme se na začátek a hrajeme až k místu, kde je napsáno Fine (konec).

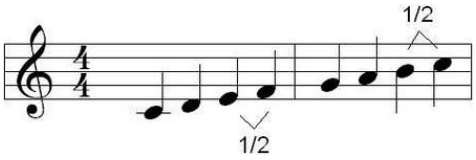
2. STUPNICE

Stupnice

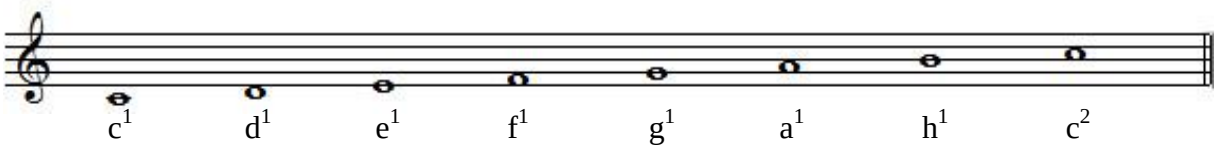
Stupnice je řada tónů seřazených podle určitých pravidel od nejnižšího k nejvyššímu a naopak.

Durová stupnice

Základní stupnicí je **stupnice durová**. Je to řada osmi tónů, která má půltóny mezi 3. a 4. a mezi 7. a 8. stupněm. Mezi ostatními stupni je vždy vzdálenost celého tónu.

Stupnici C dur můžeme na klavíru zahrát na bílých klávesách. Musí začít i skončit tónem *c*:

Většina stupnic má ale některé tóny zvýšené nebo snížené, mají tedy určitý počet křížků nebo bé. Například stupnice G dur má jeden tón zvýšený (tón *f* se zvýšil na *fis*), proto říkáme, že G dur má jeden křížek nebo také, že má jeden křížek v předznamenání. Stupnice D dur má zvýšené tóny dva: *f* a *c* se zvýšily na *fis* a *cis*, má tedy v předznamenání dva křížky.

Křížky po sobě následují v tomto pořadí:

fis cis gis dis ais eis his

Durové stupnice s křížky:

C dur	**0**	
G dur	**1**	**fis**
D dur	**2**	**fis, cis**
A dur	**3**	**fis, cis, gis**
E dur	**4**	**fis, cis, gis, dis**
H dur	**5**	**fis, cis, gis, dis, ais**
Fis dur	**6**	**fis, cis, gis, dis, ais, eis**
Cis dur	**7**	**fis, cis, gis, dis, ais, eis, his**

Jak se taková stupnice zapíše do not? Nejprve do notové osnovy vyplníme řadu osmi tónů (např. v D dur začneme notou d^1 a skončíme notou d^2). Poté doplníme křížky nebo bé

(v případě D dur jsou to dva křížky - *fis* a *cis*, musíme je tedy napsat před noty *f* a *c*) a stupnice je hotová.

Druhou možností je napsat křížky (bé) do tzv. předznamenání, tedy na začátek stupnice, hned za houslový klíč.

Psaní předznamenání má určitá pravidla, o kterých se zmíníme později.

Bé ("béčka") po sobě následují v tomto pořadí:

bé es as des ges ces fes

Durové stupnice s béčky:

F dur	**1**	**bé**
B dur	**2**	**bé, es**
Es dur	**3**	**bé, es, as**
As dur	**4**	**bé, es, as, des**
Des dur	**5**	**bé, es, as, des, ges**
Ges dur	**6**	**bé, es, as, des, ges, ces**
Ces dur	**7**	**bé, es, as, des, ges, ces, fes**

Příklad: stupnice Es dur

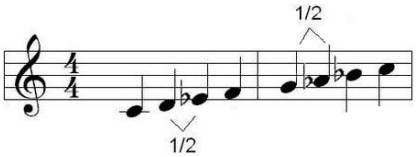

(pozor! - nota *es* se nám v ní vyskytuje dvakrát, proto zde máme zapsány ne tři, ale čtyři bé)

Mollová stupnice

Mollová stupnice má na rozdíl od durové stupnice jinak uspořádány celé tóny a půltóny.

Zatímco durová stupnice má **půltón mezi 3. a 4. tónem a mezi 7. a 8. tónem**, stupnice mollová má **půltón mezi 2. a 3. tónem a mezi 5. a 6. tónem**. V podstatě to znamená, že oproti durové stupnici má tři tóny (třetí, šestý a sedmý) snížené. Proto zní poněkud měkčeji, smutněji.

Mollové stupnice na rozdíl od durových označujeme malými písmeny (C dur x c moll).

Dále na rozdíl od durové stupnice, která je jen jedna, u mollových stupnic rozlišujeme 3 typy: **aiolskou**, **harmonickou** a **melodickou**.

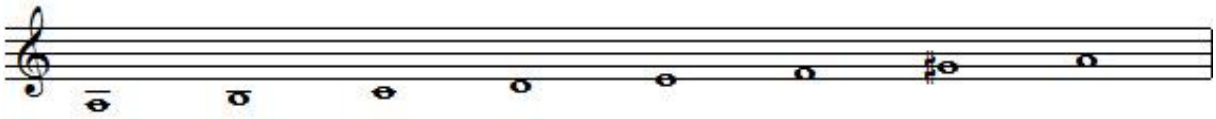
Základní mollovou stupnicí je stupnice **aiolská**.

a moll aiolská

Aiolská stupnice se ale v praxi kvůli svému nevýraznému charakteru příliš nepoužívá. Mnohem častěji se setkáváme se stupnicí harmonickou nebo melodickou.

Harmonická stupnice má stejnou stavbu jako stupnice aiolská, jen má oproti ní **zvýšený 7. stupeň**. Tím získává větší napětí a výraznější charakter.

a moll harmonická

Nevýhodou harmonické stupnice je, že v ní mezi sníženým šestým a zvýšeným sedmým stupněm vznikla vzdálenost tří půltónů neboli jednoho a půl tónu. Tato vzdálenost se označuje jako nezpěvný krok, protože se špatně intonuje. Můžeme ji ale odstranit tím, že zvýšíme ještě 6. stupeň, čímž vznikne **stupnice melodická.**

a moll melodická

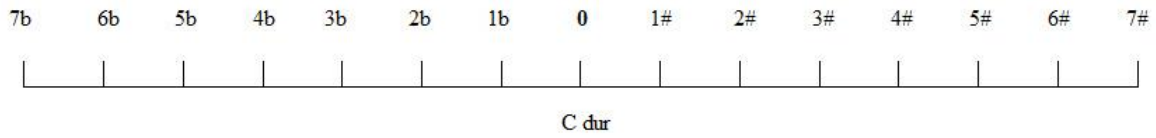
Ve **stoupající** melodické stupnici nám tedy z původní mollové (aiolské) stupnice zbyl jen její začátek (snížený 3. stupeň), zatímco její druhá polovina zní jako stupnice durová. Pokud však hrajeme stupnici melodickou **klesající** (shora dolů), oba zvýšené tóny rušíme a hrajeme ji stejně jako stupnici aiolskou. Tím zachováme její mollový charakter.

Stupnice stejnojmenné a paralelní

Stejnojmenné stupnice jsou stupnice začínající stejným tónem – např. C dur a c moll.

Předznamenání stejnojmenných stupnic se liší vždy o tři posuvky
Mollové stupnice mají vždy o 3 křížky méně (případně o 3 bé více) než stejnojmenné stupnice durové

příklad: E dur má 4#, e moll má 1#
F dur má 1b, f moll má 4b

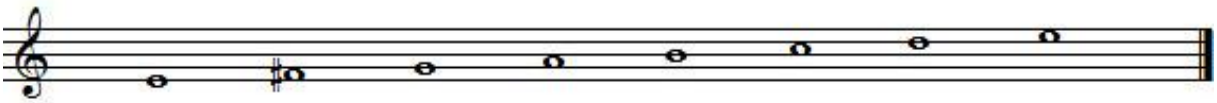
Odvodit předznamenání stejnojmenné mollové stupnice můžeme snadno také s pomocí této osy. Mollová stupnice je vždy o tři dílky vlevo od stejnojmenné stupnice durové. Například G dur má jeden křížek, g moll má tedy dvě bé.

Paralelní (souběžné) stupnice jsou stupnice, které mají stejné předznamenání (tedy stejné tóny), ale začínají od jiného tónu.

Každá durová stupnice má svou příbuznou paralelní stupnici mollovou; ta je vždy umístěna **o tercii níže**.

Příklad: G dur má 1#, stejně jako o tercii níže umístěná e moll

G dur

e moll

Mollové stupnice s křížky:

a moll	**0**	
e moll	**1**	**fis**
h moll	**2**	**fis, cis**
fis moll	**3**	**fis, cis, gis**
cis moll	**4**	**fis, cis, gis, dis**
gis moll	**5**	**fis, cis, gis, dis, ais**
dis moll	**6**	**fis, cis, gis, dis, ais, eis**
ais moll	**7**	**fis, cis, gis, dis, ais, eis, his**

Mollové stupnice s béčky:

d moll	**1**	**bé**
g moll	**2**	**bé, es**
c moll	**3**	**bé, es, as**
f moll	**4**	**bé, es, as, des**
b moll	**5**	**bé, es, as, des, ges**
es moll	**6**	**bé, es, as, des, ges, ces**
as moll	**7**	**bé, es, as, des, ges, ces, fes**

Stupnice a tónina

Stupnice je řada tónů seřazených podle určitých pravidel od nejnižšího k nejvyššímu nebo naopak. Ve skladbách tóny ale většinou takto seřazeny nebývají. Naopak znějí v jiném pořadí, opakují se, vynechávají, zkrátka vytvářejí různá seskupení. Přesto ale zpravidla pocházejí z nějaké stupnice. Podle toho, ze které stupnice si skladby tóny "půjčují", říkáme, že jsou napsány v příslušné tónině, například v G dur. **Tónina** je tedy příslušnost tónového materiálu skladby k nějaké stupnici.

Tato píseň je v tónině D dur. Sice se v ní nevyskytuje tón *cis*, ale cítíme, že by do ní patřil namísto tónu *c*. Také cítíme, že základním tónem této písně je tón *d*, čímž se příslušnost k tónině D dur potvrzuje. Abychom zbytečně nemuseli psát křížky před každé *f* a každé *c*, můžeme je napsat na začátek skladby pomocí **předznamenání**, o němž už byla řeč dříve.

Předznamenání

Předznamenání nám tedy v notovém zápise určuje tóninu. Při jeho psaní je důležité mít na paměti některá pravidla: křížky či bé musíme psát ve správném pořadí a na správné místo, tj. na příslušnou linku či do příslušné mezery! Většinou se píší k notám ze druhé oktávy. Předznamenání píšeme nejen na začátek skladby, ale také na začátek každého dalšího řádku. Pokud je na začátku skladby taktové označení, píšeme jej až za předznamenání.

Transpozice

Transpozice je přenesení melodie z jedné tóniny do tóniny jiné.

Kdy a proč v praxi používáme transpozici?

1) když je například píseň mimo náš pěvecký rozsah a potřebujeme ji posunout níže či výše

2) každý nástroj je jiný - na některém se hraje lépe v tónině D dur (např. housle), na jiném zase třeba v C dur (klavír)

3) některé nástroje mají jiné ladění (např. klarinet je obvykle laděn v B) a aby zněly správně dohromady s jinými nástroji třeba v orchestru, musíme jejich notový part "ztransponovat"

Pokud chceme nějaký úryvek ztransponovat, musíme si uvědomit, jak jsou od sebe dané tóniny vzdálené. Například tón *a* je o kvintu výš než tón *d*, proto při transpozici z D dur do A dur celý úryvek přenášíme právě o kvintu výš. Nesmíme ale zapomenout změnit předznamenání!

Příklad:
úryvek v tónině D dur:

stejný úryvek ztransponovaný do A dur:

Méně obvyklé stupnice

Kromě stupnic durových a mollových, které jsou základem evropské hudby, existuje ještě několik dalších stupnic. Používají se například v jiných hudebních kulturách, nebo se používaly v minulosti.

Jsou to:
stupnice staré (církevní) neboli mody: dórská, frygická, lydická, mixolydická + jónská (dur) a aiolská (moll)
stupnice chromatická
stupnice celotónová
stupnice pětistupňová (pentatonika)
stupnice cikánská

Staré (církevní) stupnice neboli tzv. **mody** jsou tónové řady, které se používaly v evropské hudbě ve starověku a středověku. Hudba v církevních tóninách má neobvyklý, starobylý ráz. Tyto mody se často objevují také v hudbě lidové, např. moravské, slovenské nebo maďarské.

stupnice **dórská**: d e f g a h c d
stupnice **frygická**: e f g a h c d e
stupnice **lydická**: f g a h c d e f
stupnice **mixolydická**: g a h c d e f g
stupnice **jónská** je dnešní durová: c d e f g a h c
stupnice **aiolská**: a h c d e f g a

V **chromatické stupnici** jsou od sebe všechny stupně vzdáleny o půltón => tato stupnice má **12 stupňů**.

V **celotónové stupnici** jsou od sebe všechny stupně vzdáleny o celý tón => tato stupnice má **6 stupňů**.

Pentatonika neboli pětistupňová stupnice má pouze 5 stupňů a nemá žádné půltóny. Vyskytuje se zejména v orientální lidové hudbě (čínské a japonské).

Cikánská stupnice obsahuje dva jedenapůltónové kroky. Vyskytuje se zejména v lidové hudbě cikánské, maďarské a balkánské.

3. INTERVALY

Interval je výšková vzdálenost dvou tónů. Rozlišujeme osm hlavních intervalů:

1 prima	**2 sekunda**	**3 tercie**	**4 kvarta**	**5 kvinta**	**6 sexta**	**7 septima**	**8 oktáva**

Každý z nich označuje vzdálenost dvou tónů (ať již zahraných současně, nebo po sobě nahoru či dolů). Prima je vzdálenost nejmenší (nulová), tedy stejný tón. Sekunda je tón sousední atd.

1 prima 2 sekunda 3 tercie 4 kvarta

5 kvinta 6 sexta 7 septima 8 oktáva

Intervaly můžeme tvořit od kteréhokoliv tónu, a to nahoru nebo dolů.

Příklad:

tercie nahoru od různých tónů

tercie dolů od různých tónů

Základní a odvozené intervaly

Když se podíváme na intervaly na následujícím obrázku, na první pohled vypadají stejně.

V obou případech se samozřejmě jedná o tercii. Pokud ale tyto intervaly zahrajeme, zjistíme, že stejné nejsou a každý zní trochu jinak. První zní tvrději (veseleji), druhý měkčeji (smutněji). Je to tím, že ve skutečnosti vzdálenosti *c-e* a *d-f* stejné nejsou. Na klavíru bychom totiž mezi tóny *c* a *e* nalezli tři klávesy (jednu bílou a dvě černé), kdežto mezi tóny *d* a *f* pouze dvě (jednu bílou a jednu černou). Obdobou tercie *c-e* je ve skutečnosti tercie *d-fis*. Tyto tercie nazýváme terciemi velkými. Naopak tercie *d-f* nebo třeba *c-es* nazýváme terciemi malými. Jak je vidět, každý interval má několik různých podob, proto je třeba název intervalu vždy upřesnit přídavným jménem (velká tercie, malá sexta apod.).

Jak ale poznáme, kdy je např. tercie (sekunda, sexta atd.) velká a kdy malá? Nejlépe to lze odvodit na základě stupnic, které je proto nutné velmi dobře ovládat!

Základní intervaly

Základními intervaly rozumíme ty, které nalezneme v durové stupnici mezi jejím prvním stupněm a ostatními stupni. Dělíme je na dvě skupiny:

intervaly čisté: prima, kvarta, kvinta, oktáva
a **intervaly velké:** sekunda, tercie, sexta, septima

čistá prima velká sekunda velká tercie čistá kvarta

čistá kvinta velká sexta velká septima čistá oktáva

Například velká tercie je vždy vzdálenost mezi prvním a třetím stupněm durové stupnice. Velkou tercií od tónu *c* je tedy tón *e*. Pokud bychom ale chtěli utvořit velkou tercii od tónu *d*, musíme vzít v úvahu předznamenání stupnice D dur, což jsou dva křížky (*fis, cis*). Jejím třetím stupněm tak není tón *f*, nýbrž *fis* a proto velká tercie od tónu *d* je právě *fis*. Podobně bychom mohli velkou tercii odvodit v každé další stupnici. Třetím stupněm v A dur je tón *cis*, proto velká tercie od tónu *a* je tón *cis*.

Odvozené intervaly

Jak již bylo řečeno, v durové stupnici nalezneme (ve vztahu k základnímu tónu) dva druhy intervalů - intervaly čisté a intervaly velké.

č. 1 v. 2 v. 3 č. 4 č. 5 v. 6 v. 7 č. 8

č. 1 v. 2 v. 3 č. 4 č. 5 v. 6 v. 7 č. 8

Tyto intervaly můžeme dále měnit zvýšením nebo snížením jednoho z tónů pomocí posuvek. Pokud vzdálenost v notové osnově zůstává stejná, mění se jen "jakost" intervalu.

Z **velkých** intervalů můžeme utvořit intervaly **malé**, a to tak, že vrchní tón o půl tónu snížíme. Například malá septima od tónu *c* není tón *h*, nýbrž tón *b* (*hes*) a malá septima od tónu *d* je tón *c*.

Čisté intervaly můžeme také změnit: pokud vrchní tón zvýšíme, vznikne interval **zvětšený** a pokud ho naopak snížíme, vznikne interval **zmenšený**.

Příklady:

velká tercie malá tercie

čistá kvarta zvětšená kvarta zmenšená kvarta

Dobrý hudebník by měl poznat intervaly i podle sluchu. Lze se to naučit například podle začátků známých lidových písní. Tak třeba píseň *Kočka leze dírou* má na začátku velkou sekundu, píseň *Ovčáci, čtveráci* zase velkou tercii. Čistou kvartou začíná píseň *Když jsem k vám chodíval přes ty lesy*, čistou kvintou *To ta Heĺpa* a velkou sextou *U panského dvora*. Velká septima je nezpěvný interval, který bychom v lidových písních těžko hledali. Čistá prima a hned za ní čistá oktáva je v písni *Sil jsem proso*.

Své názvy mají i intervaly přesahující oktávu: 9 **nona**, 10 **decima**, 11 **undecima**, 12 **duodecima**

4. AKORDY

Akord je souzvuk tří nebo více tónů.

Kvintakord, septakord a jejich obraty

Základním akordem v durové i mollové tónině je tzv. **tónický kvintakord**, který je tvořen 1., 3. a 5. stupněm tóniny (stupnice).

stupnice C dur s tónickým kvintakordem

stupnice Es dur s tónickým kvintakordem

Kvintakord je vždy tříhlasý akord tvořený dvěma terciemi nad sebou. Mezi krajními tóny má interval kvinty, podle kterého se jmenuje.

Vzhledem k tomu, že existuje tercie velká a tercie malá, můžeme utvořit celkem čtyři druhy kvintakordů:

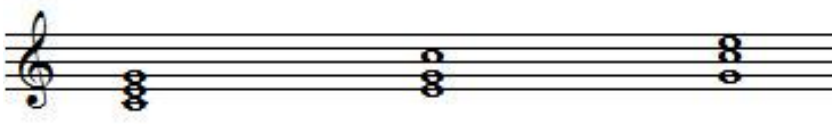

durový mollový zvětšený zmenšený

Durový kvintakord má spodní tercii velkou a vrchní malou, mollový naopak spodní malou a vrchní velkou. Zvětšený kvintakord má obě tercie velké, zmenšený obě malé.

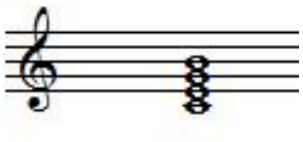
Přeložíme-li spodní tón kvintakordu o oktávu výš, vznikne tzv. první obrat kvintakordu - **sextakord**. Jeho název je odvozen od intervalu sexty, který svírají krajní tóny. Když vezmeme jeho spodní tón a též ho přeložíme o oktávu výš, vznikne nám druhý obrat kvintakordu - **kvartsextakord**. Jeho krajní tóny svírají rovněž interval sexty, ale vespod je interval kvarty.

Kvintakord: c - e - g
Sextakord: e - g - c
Kvartsextakord: g - c - e

kvintakord sextakord kvartsextakord

Septakord je čtyřhlasý akord tvořený třemi terciemi nad sebou. Mezi krajními tóny má interval septimy, podle kterého se jmenuje.

Existuje sedm druhů septakordů, podle toho, jak mají uspořádány tercie:

1) tvrdě velký
2) tvrdě malý (tzv. „dominantní“)
3) měkce velký
4) měkce malý
5) zmenšeně malý
6) zmenšeně zmenšený (tzv. „zmenšený“)
7) zvětšeně velký

V praxi se nejčastěji používají dva: septakord **dominantní** a **zmenšený.** Dominantní septakord vznikne přidáním malé tercie nad durový kvintakord. Dominantní se mu říká proto, že je nejčastěji umístěn na pátém stupni tóniny, kterému se říká dominanta. Zmenšený septakord je tvořen třemi malými terciemi nad sebou.

Obraty septakordu se nazývají **kvintsextakord**, **terckvartakord** a **sekundakord**.

Harmonie

Harmonie je nauka o akordech, jejich stavbě a spojování. Harmonie hraje v hudební skladbě zásadní roli. Změna jednoho či dvou akordů v doprovodu může zcela změnit celkové vyznění skladby.

Základními kameny při tvorbě doprovodů (např. lidových písní) jsou tzv. **základní harmonické funkce** - tónika, dominanta a subdominanta.

tónika (T) – 1. stupeň v tónině
dominanta (D) – 5. stupeň v tónině
subdominanta (S) – 4. stupeň v tónině

T S D

Na těchto stupních můžeme vystavět kvintakordy, které postačí k tvorbě jednoduchého doprovodu.

tónika subdominanta dominanta

Konsonance a disonance

Některé souzvuky lidskému uchu znějí příjemně, jiné nepříjemně. To, jak na nás daný akord působí, je dáno především jeho intervalovým složením. Mezi příjemně znějící intervaly patří čistá prima, velká i malá tercie, čistá kvarta, čistá kvinta, velká i malá sexta a čistá oktáva. Naopak mezi nepříjemně znějící intervaly patří velká i malá sekunda, velká i malá septima a některé intervaly zvětšené či zmenšené. Vnímání souzvuků se však v průběhu staletí měnilo. To, co zní dnes příjemně nám, mohlo být například ve středověku vnímáno nepříjemně. Rozdílně jsou souzvuky hodnoceny také v různých hudebních kulturách. Například hudba arabská může působit na Araby úplně jinak než na Evropany. Vnímání určitého souzvuku závisí i na dalších okolnostech, například na tom, jaké akordy mu bezprostředně předcházejí nebo po něm následují.

konsonance – libozvuk, příjemně znějící souzvuk
disonance – nelibozvuk, nepříjemně znějící souzvuk

5. HUDEBNI NAZVOSLOVI

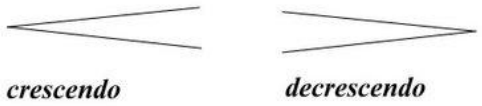
Hudební názvosloví

V notovém zápise skladby obyčejně nejsou jen samotné noty, klíče a takty, ale také celá řada dalších označení. Skladatel nám například pomocí nich sděluje, jak silně či rychle se má daná skladba hrát. Většina hudebních označení pochází z italštiny.

Dynamika

Dynamika je síla zvuku. Pojmenovává se italskými slovy a v notách se značí pomocí značek psaných pod notovou osnovu.

silně	forte	***f***
velmi silně	fortissimo	***ff***
co nejsilněji	forte fortissimo	***fff***
středně silně	mezzoforte (čti mecoforte)	***mf***
slabě	piano	***p***
velmi slabě	pianissimo	***pp***
co nejslaběji	piano pianissimo	***ppp***
zesílení	crescendo (čti krešendo)	*cresc.*
zeslabení	decrescendo (čti dekrešendo)	*decresc.*
	diminuendo	*dim.*

crescendo *decrescendo*

Tempo

Tempo je rychlost hudby. Udáváme ho obvykle pomocí italských označení.

Pomalá tempa:

Grave	těžce, vážně
Largo	široce
Lento	pomalu, rozvláčně
Adagio (čti adádžo)	zvolna

Středně rychlá tempa:

Andante	krokem
Moderato	mírně
Allegretto	poněkud vesele

Rychlá tempa:

Allegro	rychle, vesele
Vivace (čti viváče)	živě
Presto	velmi rychle
Prestissimo	velmi rychle, co nejrychleji

ritardando nebo ritenuto (značka *rit.*)	zpomalení
accelerando (čti ačelerando; značka *accel.*)	zrychlování
più mosso	poněkud zrychlit
meno mosso	poněkud zpomalit
rubato	neklidně, v proměnlivém tempu

Tempo se může udávat též číselným vyjádřením (tzv. BPM – počet úderů za minutu) a k jeho přesnému zachycení nám pomáhá přístroj zvaný **metronom**. Například tempo 80 znamená, že metronom udeří přesně osmdesátkrát za minutu.

Výrazová označení

cantabile (čti kantábile) – zpěvně
dolce (čti dolče) – sladce
leggiero (čti ledžéro) - lehce
grazioso (čti graciózo) - půvabně
giocoso (čti džokózo) – vesele, radostně
scherzando (čti skercando) – žertovně
espressivo (čti espresívo) – výrazně
risoluto (čti rizolúto) – rázně
appassionato (čti apasionáto) – vášnivě
con brio (čti kon brio) – s jiskrou
con fuoco (čti kon fuoko) – s ohněm, ohnivě

Staccato (čti stakato) - krátce, ostře

Legato - vázaně

Akcent - důraz
nota označená touto značkou se hraje silněji, důrazněji než ostatní noty

Koruna prodlužuje notu nebo pomlku, nad kterou je napsaná.
Hudebník tuto notu prodlouží libovolně podle svého citu.

Melodické ozdoby

Melodické ozdoby jsou tóny nebo skupinky tónů, které ozvláštňují a zdobí melodii. Patří mezi ně například trylek, nátryl, mordent, příraz nebo obal.

Trylek je rychlé střídání sousedních not

Značka:

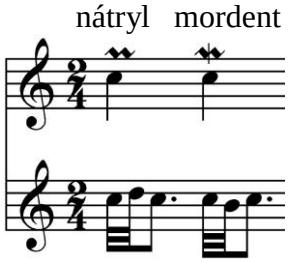

Provedení:

Nátryl je v podstatě jednoduchý trylek - jednotlivé rychlé vystřídání noty se sousední *vyšší* notou. Mordent je totéž, ale nota se vystřídá se sousední *nižší* notou.

Značky a pod nimi provedení:

Obal notu "obalí" shora i zdola.

Značka:

Provedení:

Příraz je krátká nota zahraná těsně před notou hlavní.

Značka:

Provedení:

6. HUDEBNI NASTROJE A PEVECKE HLASY

Rozdělení hudebních nástrojů

Klasické hudební nástroje dělíme na tři základní skupiny podle toho, jakým způsobem na nich vytváříme tón:

1) **nástroje strunné**
2) **nástroje dechové**
3) **nástroje bicí**

1) Strunné nástroje jsou ty, kde zvuk vzniká rozechvěním struny, ať už drnknutím, pomocí smyčce nebo úderem "kladívka" či paličky do struny. Rozdělujeme je na tři základní podskupiny:

a) **smyčcové** - housle, viola, violoncello, kontrabas a další
b) **drnkací** - kytara, loutna, harfa, banjo, mandolína, balalajka, citera atd.
c) **klávesové** - klavír, cembalo atd.

Kromě toho mezi strunné nástroje patří ještě zvláštní nástroje, které nelze zařadit ani do jedné z těchto skupin: cimbál (nástroj paličkový), niněra (nástroj kolový)

2) Dechové nástroje jsou ty, kde tón vzniká pomocí vzduchu vháněného do nějaké trubice. Proto sem patří nejen nástroje, do nichž foukáme, ale třeba i varhany. Opět se rozdělují na tři základní podskupiny:

a) **dřevěné** - flétna, klarinet, hoboj, fagot, saxofon, anglický roh atd.; pozor - ne všechny dřevěné nástroje jsou skutečně vyrobeny ze dřeva. Některé sem patří, protože se ze dřeva vyráběly původně (např. flétna), nebo proto, že mají podobný způsob tvorby tónu (např. saxofon)
b) **žesťové** - trubka, lesní roh, pozoun, tuba atd.; tyto nástroje jsou vyrobeny z plechu
c) **vícehlasé** - varhany, harmonium, dudy, harmonika, akordeon, Panova flétna atd.; tyto nástroje mohou na rozdíl od předešlých zahrát více tónů současně

3) Bicí nástroje jsou ty, kde tón vzniká úderem do nástroje, jeho třesením, škrábáním apod. Bicích nástrojů je obrovské množství a jsou také pravděpodobně nejstaršími nástroji. Existuje řada způsobů rozdělení bicích nástrojů. Jedno z možných rozdělení je podle toho, zda můžeme na daný nástroj zahrát tón určité výšky (např. *c* nebo *d*).

a) **s určitou výškou tónu** - tympány, xylofon, metalofon, zvonkohra, celesta, zvony atd.
b) **s neurčitou výškou tónu** - velký a malý buben, činely, triangl, tamburína, ozvučná dřívka, rumba-koule, kastaněty, bonga, gong atd.

Také je můžeme rozdělit na nástroje **samozvučné** (triangl, zvony, činely, ozvučná dřívka atd.) a nástroje **blanozvučné** (tympány, buben, bonga atd.).

Vedle klasických nástrojů se stále více prosazují nástroje **elektronické**. Mezi ně patří třeba keyboard, elektrické piano, elektrická kytara nebo řada zvláštních, méně známých nástrojů (theremin, Martenotovy vlny apod.).

Instrumentální a vokální hudba, hudební soubory

Instrumentální hudba je hudba určená pro hudební nástroje. Naproti tomu **vokální hudba** je hudba určená pro lidský hlas, tedy hudba zpívaná. Kombinace obojího je **hudba vokálně-instrumentální**.

Instrumentální soubory:

Orchestr je hudební instrumentální těleso, v němž jsou zpravidla některé nástroje obsazeny vícekrát.
Symfonický orchestr (filharmonie) je největší typ orchestru, v němž jsou zastoupeny jak nástroje smyčcové, tak dechové dřevěné i žesťové a většinou i bicí. Obvykle má 50 - 100 členů.
Další typy orchestrů: **komorní** (menší, obvykle kolem 30 – 50 členů), **smyčcový**, **dechový**, **taneční**, **jazzový** atd.
Člověku, který řídí (diriguje) orchestr, se říká **dirigent**.

Ustálené komorní (menší) soubory:
duo – spojení dvou nástrojů (housle a klavír, flétna a klavír, dva klarinety apod.)
smyčcové trio – housle, viola, violoncello, případně dvoje housle a viola
klavírní trio – housle, violoncello, klavír
smyčcové kvarteto – dvoje housle, viola, violoncello
dechové kvinteto – flétna, hoboj, klarinet, fagot, lesní roh
smyčcové kvinteto – dvoje housle, viola, violoncello, kontrabas

Vokální soubory se nazývají stejně jako komorní soubory instrumentální, tedy dua, tria, kvarteta atd. Velkému vokálnímu souboru však neříkáme orchestr, ale **pěvecký sbor**. Pěvecké sbory mohou být mužské, ženské, smíšené nebo dětské.
Člověku, který řídí (diriguje) pěvecký sbor, se říká **sbormistr**.

Dirigent i sbormistr má na pultě obvykle zápis všech hlasů (nástrojů) - tzv. **partituru**.

Rozdělení pěveckých hlasů

Pěvecké hlasy rozdělujeme na mužské a ženské. Dále je pak dělíme podle výšky.

Mužské		**Ženské**
tenor	vysoký	soprán
baryton	střední	mezzosoprán
bas	hluboký	alt

7. HUDEBNI FORMY

Základní pojmy

Hudební forma je „tvar“ skladby neboli způsob uspořádání jejích hudebních myšlenek.

Motiv je krátký, výrazný úryvek, tvořený skupinou několika tónů.

příklad: L. van Beethoven, Symfonie č. 5 c moll „Osudová“

Téma je rozsáhlejší, obvykle několikataktová výrazná melodie se zřetelným začátkem i koncem, která slouží jako základ hudebního díla.

příklad: B. Smetana, Vltava

Malá jednodílná forma

Skladby v jednodílné formě vycházejí z jednoho tématu, z jedné základní melodie. Většinou se jedná o jednoduché písně, skladbičky pro děti, etudy, znělky, technická cvičení apod. Jednodílnou písňovou formu má např. píseň Halí, belí

Malá dvoudílná forma

Malá dvoudílná písňová forma vznikne spojením dvou různých vět (motivů). Rozeznáváme dva typy malých dvoudílných písňových forem: bez reprízy (*a b*) a s reprízou (*a a b a*)

Příklady písní: bez reprízy – Boleslav, Boleslav, Hajho husy ze pšenice
s reprízou – Já do lesa nepojedu, Holka modrooká, Kdyby byl Bavorov

Malá třídílná forma

Malá třídílná písňová forma vznikne spojením tří různých vět (motivů). Má tedy formu *a b c*, případně *a b a*, kdy věta *a* se opakuje celá (ne jen její část, jak je tomu u dvoudílné formy s reprízou).

Příkladem třídílné formy *a b c* je husitský chorál Ktož jsú boží bojovníci
Příkladem formy *a b a* je píseň Pásla ovečky

Velká písňová forma

Velká písňová forma je dvou nebo třídílný útvar (*A B, A B A, A B C*), ve kterém tvoří každý větný díl hudba uspořádaná na způsob malé písňové formy.

příklad: *a b a* *a b a*
A *B*

Velká písňová forma, podobně jako malá, může být jedno, dvou nebo třídílná.

Příkladem třídílné písňové formy je Humoreska č. 7 op. 101 Antonína Dvořáka:

a a b a *c c* *a b*
A *B* *A*

Variace

Variace jsou hudební formou, jejímž základem je jedno téma, které se různě obměňuje („variuje“).

Kánon

Kánon je hudební forma založená na principu přísné imitace, tedy přesného opakování melodie ve všech hlasech. Druhý hlas i případné další hlasy hrají nebo zpívají tutéž melodii jako hlas první, ale s určitým zpožděním.

Příklady kánonu v lidových písních: Bejvávalo, Bratře Kubo, Červená se, line záře. Nejznámějším příkladem kánonu v klasické hudbě je Kánon D dur Johanna Pachelbela.

Fuga

Fuga je hudební forma, v níž se jediné hlavní téma zpracovává imitační technikou podle přísných pravidel. Je nejčastěji tříhlasá nebo čtyřhlasá, ale může být také dvou, pěti či šestihlasá. Fuga je vrcholnou a typickou formou barokní hudby a jejím největším mistrem byl Johann Sebastian Bach.

Rondo

Rondo je hudební forma, v níž se jedna hudební myšlenka několikrát (nejméně třikrát) opakuje a mezi její návraty jsou vkládány myšlenky kontrastní. Nejjednodušší forma ronda je *A B A C A*.

Sonátová forma

Vrcholnou formou klasické hudby je **forma sonátová**. V sonátové formě většinou bývají psány první věty velkých komorních i symfonických děl - symfonií, koncertů, smyčcových kvartetů či sonát.

Schéma sonátové formy:

A Expozice – uvedení dvou nebo tří kontrastních témat
- a) hlavní téma („mužské“)
- b) vedlejší téma („ženské“)
- c) závěrečné téma

B Provedení – skladatel zpracovává myšlenky z expozice, „souboj“ témat, jejich obměňování
A Repríza – návrat myšlenek z expozice ve stejném pořadí

Homofonie a polyfonie

Vícehlasá skladba může být vypracována buď homofonně nebo polyfonně. Homofonie a polyfonie jsou tedy dva rozdílné typy skladebné (skladatelské) techniky. Homofonní technika se vyznačuje tím, že jeden hlas (zpravidla nejvyšší) je hlasem vedoucím, k němuž ostatní hlasy vytvářejí harmonický (akordický) doprovod. Tyto ostatní hlasy jsou ale samy o sobě nesamostatné, význam dávají až v souvislosti s hlasem vedoucím. Naproti tomu v polyfonii se uplatňuje několik rovnocenných a samostatně vedených hlasů. Příkladem polyfonní hudební formy je kánon nebo fuga. Polyfonní technika je vývojově starší a v evropské hudbě se uplatňovala především v období renesance a baroka. V baroku se již ale začala prosazovat i homofonie, která se v dalším hudebním vývoji od klasicismu přes romantismus až k hudbě 20. století stala zcela dominantní.

8. NĚKTERÉ SKLADEBNÉ DRUHY

Vokální a vokálně-instrumentální hudba

Píseň

Píseň je nepříliš rozsáhlá vokální nebo vokálně-instrumentální skladba, komponovaná většinou na veršovaný text. Rozlišujeme píseň lidovou a umělou, jednohlasou a vícehlasou, sólovou a sborovou.

Kantáta

Kantáta je rozsáhlá vokálně-instrumentální skladba psaná zpravidla pro sólisty, sbor a orchestr, případně také recitátora.

Oratorium

Oratorium je podobně jako kantáta rozsáhlé vokálně-instrumentální dílo pro sóla, sbor a orchestr, psané zpravidla na náboženské téma. Oratorium i kantáta mají děj, ale na rozdíl od opery nejsou prováděny scénicky (na jevišti), nýbrž koncertně.

Opera

Opera je hudební divadlo, ve kterém herci zpívají své role za doprovodu orchestru. Spojuje v sobě několik druhů umění: hudbu, literaturu (drama), herectví, tanec i výtvarné umění. Obvykle se skládá z několika dějství (jednání). Text opery se nazývá libreto.

Části opery:

předehra (ouvertura) – úvod, kdy hraje pouze orchestr
árie – sólový výstup zpěváka
duet – výstup dvou zpěváků
sbor – část, kde vystupuje celý pěvecký sbor
balet – část opery, kde se pouze tančí

Některé významné opery:

Wolfgang Amadeus Mozart: Don Giovanni, Figarova svatba, Kouzelná flétna
Gioacchino Rossini: Lazebník sevillský
Giuseppe Verdi: Aida, Nabucco, La Traviata, Rigoletto
Ciacomo Puccini: Tosca, Bohéma, Madame Butterfly
Georges Bizet: Carmen
Richard Wagner: Tannhäuser, Lohengrin, Bludný Holanďan
Bedřich Smetana: Prodaná nevěsta, Libuše, Hubička, Dalibor
Antonín Dvořák: Rusalka, Čert a Káča
Leoš Janáček: Její Pastorkyňa, Káťa Kabanová, Příhody lišky Bystroušky

Opereta

Opereta je kombinací činohry a opery. Její děj je oproti opeře méně závažný a „zábavnější“, hudba je jednodušší a značnou část vyplňuje mluvené slovo.

Některé významné operety:

Jacques Offenbach: Orfeus v podsvětí
Johann Strauss: Netopýr, Cikánský baron
Oskar Nedbal: Polská krev

Muzikál

Muzikál je moderní formou opery a operety. Herci v něm také zpívají své role, celkové pojetí je však modernější a hudba čerpá spíše z oblasti pop music.

Některé významné muzikály:

West Side Story (Leonard Bernstein)
Jesus Christ Superstar (Andrew Lloyd Weber)
Cats (Andrew Lloyd Weber)
Hello, Doly (Jerry Herman)
My Fair Lady (Frederick Loewe)
Bídníci (Claude-Michel Schönberg)
Mamma Mia! (Björn Ulvaeus, Benny Andersson)

Melodram

Melodram je spojení mluveného slova a hudby. Recitovaným textem je rozsáhlejší báseň nebo divadelní hra, doprovod může být orchestrální, nebo např. jen klavírní. Rozlišujeme melodram **koncertní** a **scénický**.

Některé významné melodramy:

Jiří Antonín Benda: Ariadna na Naxu (1774)
Zdeněk Fibich: Hippodamie, Vodník, Polednice, Štědrý den
Arnold Schönberg: Pierrot lunaire

Instrumentální hudba

Sonáta

Sonáta je instrumentální skladba pro menší obsazení, v níž jsou jednotlivé hlasy rovnocenné. Nejčastěji bývá třívětá nebo čtyřvětá a uplatňuje se v ní sonátová forma.

V baroku byla oblíbená tzv. **triová sonáta** – skladba pro dva vyšší melodické nástroje (např. hoboj, housle) a basso continuo (cembalo + hluboký nástroj). Častým typem je sonáta pro jeden melodický nástroj (flétna, housle, klarinet apod.) a klavír. **Klavírní sonátou** nazýváme sonátu pro sólový klavír.

Kratší a jednodušší obdobou sonáty je tzv. **sonatina.**

Koncert

Koncert je technicky obtížná skladba pro sólový nástroj (nebo několik sólových nástrojů) s doprovodem orchestru, která má zpravidla tři věty.

1. věta – vstupní, rychlá, dramatická – bývá zpravidla v sonátové formě;
   před jejím koncem bývá tzv. kadence
2. věta – pomalá, lyrická
3. věta – finále, rychlá

Kadence je virtuózní, technicky obtížná část koncertu, kde hraje sólista bez doprovodu orchestru. Umisťuje se zpravidla před konec první věty. Původně byla improvizovaná, od 19. století skladatelé kadence většinou vypisují.

Pokud místo jednoho sólového nástroje hrají nástroje dva, říká se takovému koncertu **dvojkoncert**.

Koncertino (concertino) je kratší a jednodušší obdoba koncertu. Místo orchestru je mnohdy doprovázeno pouze klavírem a často má instruktivní charakter (je určeno žákům nebo začátečníkům).

V barokní hudbě se uplatňovalo tzv. **concerto grosso**. Je to skladba založená na „soupeření" menší skupiny sólistů (tzv. concertino) a velké skupiny hráčů (tzv. tutti nebo ripieni). Z concerta grossa se později vyvinul nástrojový koncert.

Některé významné koncerty:

J. S. Bach: Koncert d moll pro dvoje housle a orchestr
A. Vivaldi: Čtvero ročních dob (soubor čtyř houslových koncertů)
W. A. Mozart: Koncert A dur pro klarinet a orchestr, houslové a klavírní koncerty
L. van Beethoven: Koncert D dur pro housle a orchestr, klavírní koncerty
P. I. Čajkovskij: Koncert b moll pro klavír a orchestr, Koncert D dur pro housle a orchestr
A. Dvořák: Koncert h moll pro violoncello a orchestr

Symfonie

Symfonie je rozsáhlá skladba pro symfonický orchestr, která má zpravidla 4 věty (části).

1. věta – vstupní, rychlá, dramatická – bývá zpravidla v sonátové formě
2. věta – pomalá, lyrická
3. věta – taneční – Menuet nebo Scherzo
4. věta – finále, rychlá

Některé významné symfonie:

W. A. Mozart: Symfonie č. 40 g moll, Symfonie č. 41 C dur "Jupiterská"
L. van Beethoven: Symfonie č. 5 c moll "Osudová", Symfonie č. 6 F dur "Pastorální", Symfonie č. 9 d moll s Ódou na radost

F. Schubert: Symfonie č. 8 h moll "Nedokončená"
P. I. Čajkovskij: Symfonie č. 6 h moll "Patetická"
A. Dvořák: Symfonie č. 9 e moll "Z Nového světa"

Symfonická báseň

Symfonická báseň je jednovětá orchestrální skladba zhudebňující mimohudební námět (příběh, děj, obraz).

Příkladem je šest symfonických básní Bedřicha Smetany z cyklu Má vlast (Vyšehrad, Vltava, Šárka, Z českých luhů a hájů, Tábor, Blaník).

Serenáda a divertimento

Serenáda je vícevětá, nejčastěji orchestrální skladba příjemného a lehkého charakteru. Název serenáda je odvozen od italského sera - večer, protože se původně hrála ve večerních hodinách. Nejznámější serenádou je Malá noční hudba od W. A. Mozarta.

Podobným typem skladby je i **divertimento** (z it. divertimento = zábava). Většinou se jedná o několikavětou skladbu zábavného charakteru určenou původně ke společenským akcím, oslavám, stolování apod.

Absolutní a programní hudba

Hudebním obsahem skladby jsou tóny a jejich souzvuky, vlastně všechno, co v daném okamžiku zní. Každá skladba má svůj hudební obsah. Některé skladby ale vyjadřují i nějaký obsah mimohudební. Skladatel se například snaží pomocí hudby vyjádřit různé lidské pocity (radost, smutek), znázornit třeba ptačí zpěv, nebo dokonce vyprávět celý příběh. Hudba, která má jen hudební obsah, se nazývá **hudbou absolutní**. Hudba, která vyjadřuje nějaký mimohudební námět (děj, příběh), se nazývá **hudbou programní**. Typickým příkladem takové hudby je symfonická báseň, třeba Smetanova Vltava, znázorňující tok naší největší řeky.

Vyjadřovací prostředky hudby

Hudební skladba je souborem mnoha vzájemně propojených prvků. Skladatel má mnoho prostředků, jak nejlépe vyjádřit požadovanou náladu. Hlavními vyjadřovacími prostředky jsou melodie, harmonie, dynamika, tempo, rytmus a instrumentace.

Melodie je výškové uspořádání tónů
Harmonie jsou všechny souzvuky ve skladbě
Dynamika je síla zvuku
Tempo je rychlost skladby
Rytmus je střídání krátkých a dlouhých not
Instrumentace je nástrojové obsazení skladby

Lidová hudba

Umělou hudbu komponují většinou hudební skladatelé, kteří jsou hudebně vzdělaní a své skladby rovněž podepisují. Naproti tomu **lidová hudba** odedávna vznikala mezi prostým (zejména venkovským) lidem a šířila se především ústním podáním. Mluvíme tedy o hudbě anonymní, neboť její autor není znám. Zahrnuje hlavně **lidové písně a tance.** Lidová hudba jednotlivých národů se liší a má vždy charakteristické rysy. Je jednou z nejdůležitějších složek lidového umění – **folklóru**.

Lidová hudba v Čechách a na Moravě

Česká a moravská lidová hudba se poměrně značně liší.
Lidová hudba česká má většinou taneční charakter, tedy pravidelný rytmus a pravidelné členění a převažují v ní durové tóniny. Svým charakterem je bližší hudbě západoevropských zemí.
Lidová hudba moravská je rytmicky bohatší a složitější, nemá tak pravidelné členění a mnohem více se v ní uplatňují také mollové tóniny i tóniny staré (církevní). Svým charakterem je bližší hudbě východoevropské a balkánské.

Typické složení **české muziky**: dudy, 2 housle, viola, kontrabas, 2 klarinety, vozembouch, (flétna, ...)
Typické složení **moravské muziky** (tzv. „cimbálovky“): cimbál, 2 – 3 housle, viola, kontrabas, klarinet, (flétna, ...)

Příklady českých lidových tanců: polka, obkročák, skočná, sousedská, mateník, kolečko
Lidové tance na Moravě: verbuňk, odzemek

Tisíce písní se nám dodnes zachovaly díky sběratelům lidových písní. Mezi nejvýznamnější patří **Karel Jaromír Erben**, **František Sušil**, Čeněk Holas, Jindřich Jindřich, František Ladislav Čelakovský a Leoš Janáček.

Nejznámější folklorní oblasti v Čechách jsou Chodsko, Blata a Podkrkonoší, na Moravě pak Slovácko, Valašsko, Lašsko, Haná, Horácko a Slezsko.

Mnoho skladatelů se ve své tvorbě inspirovalo lidovou hudbou svých národů. U nás to byli zejména:
Bedřich Smetana: České tance, Prodaná nevěsta
Antonín Dvořák: Slovanské tance, Moravské dvojzpěvy, Česká suita
Vítězslav Novák: Slovácká suita, Jihočeská suita
Leoš Janáček: Lašské tance
Bohuslav Martinů: Kytice, Špalíček, Otvírání studánek
V zahraničí například: Edvard Grieg, Fryderyk Chopin, Béla Bartók